

BOSANSKOHERCEGOVAČKI STRIP U SJENCI DEVETE UMJETNOSTI

BIH COMIC STRIP IN THE SHADOW OF NINTH ART

Adnadin Jašarević

Direktor Muzeja grada Zenice /Director of Zenica
City Museum

Muzej grada Zenice, Zenica

zemujej@bih.net.ba

Sažetak : *U radu se razmatra stanje i razvoj bosanskohercegovačkog stripa, koji je nastao kao i u drugim evropskim zemljama u 15. stoljeću, ali se sticajem historijskih prilika razvijao veoma sporo. Tek krajem 19. stoljeća javljaju se domaći autori stripa, okupljeni po bh. gradovima Tuzla, Lukavac, Zenica, Banja Luka i Sarajevo sa jedinstvenim zadatkom: kreirati bosanskohercegovački strip.*

Ključne riječi: *Strip, bh. strip*

Abstract

The article examines condition and development of BiH comics which first appeared in 15th century the same as in other European countries, but due to historical circumstances it developed very slowly. Only at the end of 19th century, domestic authors of comics began to gather in various BiH cities Tuzla, Lukavac, Zenica, Banjaluka and Sarajevo with a mission to create BiH comics.

Keywords: *comic strip, BiH comics*

Bosanskohercegovački strip ne predstavlja danas, stoljeće nakon osvita devete umjetnosti u Sjedinjenim Američkim Državama, niti blistavu niti osobenu pojavu. U stvari, ukoliko govorimo o domaćem stripu moramo o njemu govoriti kao kuriozitetu koji se ne uklapa u glavne tokove geneze evropskog ili svjetskog stripa. Naša je strip scena decenijama životarila u sjenci kudikamo moćnijih balkanskih izdanaka, recimo tako, stabla svjetskog stripa, baš poput nedoraslog korova. Za razliku od drugih evropskih država, gdje su polovinom prošlog stoljeća izrasle snažne nacionalne strip-škole (francusko-belgijska, italijanska, španska, npr.), osobena izraza i impozantne produkcije, strip u

našoj zemlji nikada ne nadrašta individualnost izraženu u djelu usamljenih, skoro endemičnih autora. Tek devedesetih godina prošlog stoljeća, kada se Bosna i Hercegovina izdvaja iz jugoslavenske zajedničke države, domaći se autori bude iz dugogodišnjeg sna: mogli bismo ovu stripovsku pojavu shvatiti kao stvaralačko omasovljenje. Neformalne grupe mladih autora okupljaju se u Tuzli, Lukavcu, Zenici i Banjoj Luci, poslije pet godina i u Sarajevu, na jedinstvenom zadatku: kreirati bosanskohercegovački strip. Riječ je o procesu koji se u 'ostatku' svijeta odigrao prije više od pola stoljeća ili čak cijelog stoljeća. Zakašnjenje za velikom svjetskom kompozicijom je veliko, ali i objašnjivo. Istina je da korijeni bh. stripa sežu u duboku prošlost, u 15. stoljeće, baš kao i u drugim evropskim zemljama, ali takođe i da je sticajem historijskih okolnosti razvoj domaćeg stripa bivao usporavan ili onemogućavan.

SREDNJOVJEKOVNO NASLJEĐE

Najstarija sačuvana preteča stripa u Bosni i Hercegovini uklesana je na znamenitom stečku iz Donje Zgošće, koji potiče iz 15. stoljeća. Podrazumijevamo kako je riječ o preteči jer zadovoljava dio definicije stripa. Na ovom je stečku prikazana radnja pomoću kontinuiranog niza slika, koje ilustruju izlazak vitezova iz zamka u pratnji dama, te njihov odlazak na, vjerovatno, ugodan izlet...

U doba srednjovjekovne bosanske države nalazimo i druge brojne tragove koji podrazumijevaju nastanak, u budućnosti, zrelih strip-formi, naročito u okviru umjetničkog stvaralaštva bogumila. Poput njihovih kolega širom Evrope, i domaći iluminatoristi nastoje dekorisati ondašnje religiozne spise, svjetovne knjige, vinjetama, zastavicama, gdje nalazimo prikaze radnji uz pomoć sukcesivnog niza slika. Minijatura je drugi tip likovnog izraza bosanskih bogumila. U

mletačkom zborniku iz petnaestog stoljeća, što su ga ilustrovali bosanski umjetnici, nalazimo pokušaje da se prikaže složena radnja nizom hronološki iscrtanih minijatura.

Doba otomanske vladavine u Bosni ne predstavlja zatišje u procesu razvoja devete umjetnosti. Naprotiv. Orijentalni minijaturisti održavaju tradiciju ilustrujući svjetovne spise. Najpoznatiji ilustrat iz doba Osmanlija su dogodovštine Nasrudina hodže, turskog komičnog junaka, uvezenog i prihvaćenog u bosanskoj tradiciji. Naravno, ovdje je još uvijek riječ o primitivnim formama stripovskog izražavanja, koje već tada zaostaju za evropskim trendovima...

Međutim, u doba slabljenja Otomanskog carstva, naročito u doba austrougarske aneksije Bosne i Hercegovine, biva načinjen radikalni rez u razvoju bh. stripa. Zastoj su svakako izazvale političke promjene, čiji je krajnji ishod bila skoro potpuna depersonalizacija Bosanaca, što je proces koji je okončan nakon osnivanja Kraljevine SHS, potom Kraljevine Jugoslavije. Bar kada je o stripu riječ, centri razvoja ove umjetnosti pomjereni su u Zagreb i Beograd, gradove čiji će umjetnici preuzeti na sebe teret razvoja južnoslavenskog stripa, u stvari hrvatske i srpske nacionalne škole stripa. Dominacija stripa iz Hrvatske i Srbije biva prihvaćena uporedo sa političkom dominacijom, a korijeni bosanskohercegovačkog stripa zaboravljeni.

U SFRJ, nakon Drugog svjetskog rata, Bosna i Hercegovina ipak dobija parče državnog nekadašnjeg digniteta, kao ravnopravna članica u zajednici južnoslavenskih država. Uporedo u domenu stripa dešava se buđenje domaćih autora, takođe djelimično...

POVRATAK BOSANSKOM STRIPU

U postratnoj Jugoslaviji strip osvaja čitaoce 'ušavši na mala vrata' u domove buduće vjerne publike. Najzaslužniji za promociju stripa u ondašnjoj socijalističkoj državi su izdavači u domenu omladinske štampe - zagrebački "Plavi vjesnik", beogradski "Politikin zabavnik", te "Kekec". Nešto kasnije, u Bosni i Hercegovini sarajevske "Male novine" predstavljaju, poput svojih prethodnika, strip

kao dodatak uz ostale obrazovne sadržaje. Riječ je o klasičnim stripovima poput Tarzana, Tima i Tajlora. Već šezdesetih godina, uz klasike, na stranicama "Malih novina" debitiraju i domaći autori. Uz doajene hrvatskog stripa, poput Julesa Radilovića, na scenu se proguralo nekoliko bosanskohercegovačkih autora. Među njima se najproduktivnijim pokazao Ahmet Muminović. On kreira tipične omladinske i dječije stripove, koji su objavljivani i u "Politikinom zabavniku". Osamdesetih godina prošlog stoljeća Muminović crta nekoliko epizoda stripa "Veliki Blek" za novosadski "Forum", te porno priče o Šeherzadi. Danas porodica Muminović zajedničkim snagama iscrivava gomile kratkih savjeta o kuhanju, zdravlju i šminkanju ili čak gatanju za magazine i novine čije pominjanje nije dostojno stripa.

Rano doba bh. stripa na stranicama "Malih novina" obilježili su i Zlatko Šešelji, Abdulah Kozici i Milenko Kapetanović stripovima "Karik i Valja", "Mali partizan", te "Mirko i Slavko", o dvojcu mlađanih partizana koji su svojevremeno, dugo, dugo, važili za kultne junake, uprkos infantilnoj karakterizaciji i fabuli, koje odlikuju ovaj strip. Kapetanović je za "Oslobođenje" iscrivavao i dnevne pasice edukativnih stripova. U "Malim novinama" stasao je i Tonči Bender. Ovaj vrsni autor slijedio je stilistički fancusko-belgijsku školu crtanja, a njegov je jedini album stripa objavljen posthumno, 1994.

Grupa mladih crtača okuplja se u redakciji "Naših dana". Među njima se ističe Željko Graf, autor serijala "Brule", te Mesud Kečo, koji crta eksperimentalni strip "Musa". Zdravko Micanović crta karikaturni strip u Tuzli, u Banjoj Luci Vojo Stanković, a u Mostaru Darko Minarik. Među zeničkim autorima tog doba prednjače Zdenko Lacković i Alija Kulenović, koji se bave karikaturom i geg-stripom, crtanim za dnevnu i revijalnu štampu.

Iz plejade autora što su se u Bosni i Hercegovini bavili stripom do devedesetih godina prošlog stoljeća izdvajamo Branislava Perkovića, autora novog vala koji barata modernim jezikom u stripu i ističe se osobenim grafizmom. Perković je punu afirmaciju doživio u inozemstvu, ne u domovini. Ovog autora nekoliko izuzetnih stripova i koautora crtanih filmova zapažaju američki lovci na talente. I tako je danas Perković grafički urednik i ilustrator

magazina "Time". Pomenimo još i Midhata Ajanovića, autora koji je u domenu karikaturalnog stripa nadmašio i prethodnike i savremenike, ostvarivši respektabilan opus. Nekadašnji stalni saradnik "Oslobođenja" i "Preporoda", objavio je 1995., u izdanju "Bemusta", prvi bh. album stripa (prvi nakon sticanja nezavisnosti). Riječ je o albumu geg-tabli, naravno Ajanovićevih omiljenih 'junaka' Muje i Sulje.

Moramo svakako pomenuti i nekoliko bh. izdavača - entuzijasta, prije svega Ahmeta Hrapovića, koji godinama nastoji producirati strip-izdanja (po pravilu kratkog daha) - "Tobijeve novine", "Horizont", "Diogen", "Sarajevski zabavnik", "ABC strip"... Iako je riječ o sporadičnim stripovskim pojavama, ipak se mora priznati Hrapoviću da je 'probio led' na bh. tržištu stripa...

Zadovoljstvo je govoriti o drugom bosanskohercegovačkom izdavaču, Ervinu Rustemagiću, koji sedamdesetih godina uređuje sarajevski "Strip Art". Riječ je o strip reviji zamišljenoj kao propagatorom klasika svjetskog stripa, poput Fosterovog "Princa Valijanta" i "Tarzana", ili Jungovog "Tima i Tajlora". Prvobitni "Strip Art" nije potrajao ni dvije godine na tržištu, ali Ervin Rustemagić jeste. Tokom kratkotrajnog urednikovanja povezo se sa vodećim izdavačima stripa i autorima u Evropi. Rezultat njegovog menadžerskog djelovanja je spektakularan, novi "Strip Art", magazin produciran shodno evropskim normama. Osamdesete godine nisu obećavale ništa slično, vrhunski kvalitet štampe, albume u boji, stripove poput Lawrencovog "Storma" ili Hupenovog "Džeremaje". Upravo je "Džeremaja" potakao lavinu vrhunskih stripova u izdavačkoj produkciji "Strip Arta", stripova koji će u potonjim godinama osvojiti Evropu. Zahvaljujući brojnim uspješnim potezima, danas je "Strip Art" kudikamo više od strip-magazina. Riječ je o najprestižnijem izdavaču i producentu stripa u Evropi, što je daleko od malog postignuća.

STRIP U BOSNI I HERCEGOVINI TOKOM AGRESIJE I POSLIJE...

Tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu, uprkos krajnje nepogodnim okolnostima, domaći umjetnici bave se crtanjem i publiciranjem stripova. U

opkoljenom Sarajevu Sabit Hasanbegović pravi prvu i jedinu svesku stripa "Bosmen". Ovaj strip nacrtao je Ozren Pavlović, inspirisan otporom Bosanaca bezumnoj agresiji, nasilju rušilačkih, bezumnih falangi kojima nije bio stran ni genocid, ni kulturocid. Tuzlanski krug crtača istovremno publicira dva broja strip revije "Komik Roll", koje zapažamo ne zbog kvaliteta objavljenih radova, već zbog činjenice da su objavljeni u ratu kada objektivne okolnosti nisu dopuštale ni pomisao o štampanju stripova. Ratna plejada autora stripa bila bi nepotpuna kada ne bismo pomenuli izvrsnog Milenka Tunjića, čiji je strip "Rat Strip Art" sjajan primjer visprenog tretiranja rata u Bosni i Hercegovini duhovitim potezima kičice i više nego satiričnim tekstom.

Tokom rata u Zenici se desio možda najznačajniji korak u procesu rehabilitacije domaćeg stripa. Pod okriljem HO Dom mladih, osnovana je prva škola stripa u historiji Bosne i Hercegovine. Desetak godina poslije poneko će pokušati sebi prigrabiti atribut prvog, kada je o školi stripa riječ. Mislim na Školu stripa osnovanu 2003. u Sarajevu. Međutim, činjenica je da Zenička škola stripa traje od 1994. godine, da je 'porodila' nekoliko vrsnih crtača, te ostavila iza sebe čak šesnaest brojeva strip revije "Horostop", u kojoj su, naravno, objavljivani radovi polaznika škole. Neki od njih danas su afirmirani crtači stripa ili crtanog filma, u Bosni Faruk Begić i Zdravko Cvjetković, u Hrvatskoj Biljana Šafaržik, u SAD Armin Hećo. Posljednji objavljeni uradak autora okupljenih u Zeničkoj školi stripa je knjiga stripa "ZE Strip", koja bi se mogla zvati i "BH Strip". Jedan od autora iz ovog mlađahnog tima, Besir Maglić, objavio je i zaseban strip-album „Velike strip-parodije", 2006.

Među značajnije poslijeratne izdavačke pothvate ubrajamo Hrapovićev "ABC Strip" (opet!), te, nažalost kratkotrajno, objavljivanje "Mix Comicsa", koji je uređivao talentovani crtač Ismet Erdić. Erdić je jedan od najproduktivnijih domaćih poslijeratnih autora, koji se diči i sa strip albumom iz serijala "Bošnjačka književnost u stripu". Najkvalitetniji strip-magazin "Noći" objavili su "Dani". Štampan je samo jedan broj ovog magazina zahvaljujući nerazumijevanju izdavača i nedostatku recepcije – poslijeratna mladež baš i ne čita stripove. "Noći" je

uredio renomirani crtač Senad Mavrić, nesumnjivo jedan od najboljih u Bosni i Hercegovini. Neki od autora koji su debitovali u "Noćima" danas svijetle na nebu domaćeg stripa - Amir Idrizović, Mirsad Agić i Osman Hajdarević.

UMJESTO REZIMEA

Bosanskohercegovački strip živi, mada 'na minimalcu'. Utješna je pojava autora koji gaje osoben, autohton izraz. Očito, izrasta u Bosni i Hercegovini nešto što bi se moglo uobličiti u autentičnu bh. školu stripa, i ne bi moralo... Međutim, postizanje tog ideala, prepoznatljivosti nacionalne škole stripa na svjetskom tržištu, nećemo doseći sporadičnim izdavačkim pothvatima. Za razvoj domaćeg stripa neophodna je institucionalna podrška, povremene budžetske 'injekcije', kako se ne bi ugasio sred sveopće oskudice novca. Pravo je pitanje, naravno, kome uopće treba deveta umjetnost u Bosni i Hercegovini? Čitaoci nisu odveć revnosni, tržište stripa ne postoji,

autori se stripom bave kao hobbijem... Ali, mi te autore već imamo, razvijene ne o trošku države, raspoložemo talentima u kojima, osim nacionalnog i umjetničkog, možemo uz malo truda pronaći i ekonomski interes. Izbor je jednostavan. Omogućiti im (nebrigom!) da se razviju u inozemstvu i sutra kupovati njihove stripove od izdavača širom Evrope za novce koje ne možete ni zamisliti ili uložiti nešto sredstava u razvoj tih crtača u domovini, baštiniti njihov rad kao sastavni dio bh. kulturnog miljea. Nažalost, izgledno je da neće biti sluha za devetu umjetnost, njen razvoj unutar granica Bosne i Hercegovine, te da ćemo se, u dogledno vrijeme, dosjetiti kako tamo neki Bosanac crta za "Metal Hurlant", "Dupuis", "Dargaud Editeur" ili druge velike evropske izdavače, baš poput Enkija Bilala, čije su izvorno ime 'iskopali' tek nakon što se proslavio u Francuskoj: Enki je Enes, uz to i Bilalović...

